R/SE RIKOSSEURAAMUSLAITOS

ITSEMURHIEN EHKÄISY JA KIIREELLISEN HOIDON TARPEEN ARVIOINTI RIKOSSEURAAMUSALALLA

RIKOSSEURAAMUSLAITOS 2014

JOHDANTO

Vuosittain Suomen vankiloissa tehdään keskimäärin kolme itsemurhaa, kun aiemmin itsemurhia tehtiin vankiloissa 7-8 vuodessa. Miesvankien keskuudessa itsemurhat ovat yleisempiä kuin naisvangeilla. Myös maahanmuuttajavangeilla itsemurhia esiintyy yleisväestöä enemmän.

Vankeus koettelee vangin psyykkistä jaksamista. Etenkin ensikertalaisilla vankeusajan alkuvaihe on riskialtista aikaa. Jos omat tavanomaiset ongelmanratkaisutavat ja tilanteen hallintakeinot eivät riitä, niin itsemurha saattaa olla keino ratkaista epätoivoinen tilanne. Itsetuhoisuudella tarkoitetaan yleensä sellaista käyttäytymistä, johon sisältyy itsen vahingoittaminen tai henkeä uhkaavan riskin ottaminen. Suora itsetuhokäyttäytyminen ilmenee itsemurha-ajatuksina, itsemurhasta puhumisena, itsemurhayrityksenä tai itsemurhana.

Tämän lehtisen pohjana oleva laajempi työryhmän raportti lähteineen löytyy intranetistä.

ITSEMURHAVAARAN TUNNISTAMINEN

Jokaisen työntekijän on tärkeä tunnistaa rikosseuraamusasiakkaan[1] kohonnut itsemurhavaara yksilötasolla täytäntöönpanon eri vaiheissa. Useilla vangeilla esiintyy itsemurha-ajatuksia tai -yrityksiä 1-2 ensimmäisen viikon aikana vangitsemisesta. Tällöin kyseessä on vangitsemisen aiheuttama kriisitilanne. Itsemurhavaara laskee selvästi, kun kriisitilanne on ohitettu. Toinen kriittinen aika itsemurhien toteutuksessa on vapautumisen jälkeiset ensimmäiset kaksi viikkoa.

Rikosseuraamusasiakas ohjataan riskin ilmetessä ensisijaisesti terveydenhuollon henkilöstön tarkempaan arvioon. Kaikki itsemurhatapaukset ja -yritykset on otettava vakavasti. Rikosseuraamusasiakkaat ovat usein tutkintavankeuden alussa stressaantuneita, rauhattomia, häpeissään ja epätietoisia siitä, mitä tulee tapahtumaan. Häpeän tunne liittyy erityisesti rikoksiin, joissa teon kohteena on ollut läheinen. Samoin rikoksensa kieltäneet päätyvät muita rikosseuraamusasiakkaita useammin yrittämään itsemurhaa. Rikoksella ja rikosseuraamusasiakkaan elämäntilanteella on usein yhteys itsetuhokäyttäytymiseen. Työntekijän tulee tarkkailla rikosseuraamusasiakasta ja tilanteessa tapahtuvia muutoksia intensiivisesti, mutta hienotunteisesti. Itsemurhien ehkäisyssä tärkeintä on tunnistaa (taulukko 1) itsemurhavaarassa oleva rikosseuraamusasiakas.

1 Rikosseuraamusasiakkaalla tarkoitetaan tässä yhteydessä vankeja ja yhdyskuntaseuraamusta suorittavia henkilöitä.

Taulukko 1. Itsemurhavaaran tunnistaminen

Havaintojen tekeminen Rikosseuraamusasiakkaan käytös poikkeaa normaalista Voinnin muutos	Ulkonäkö ja olemus. Eleet ja ilmeet heijastavat sisäistä psyykkistä vointia. Mieliala, psykoottisuus ja itsensä päihdyttäminen.
Työntekijän intuitio Tunne siitä, että kaikki ei ole kohdallaan (havainnot ja ajatuksellinen epäily)	Voisiko kyse olla itsemurhavaarasta? Millaiset havainnot herättävät epäilyn?
Kiinnostus rikosseuraamusasiakkaan **voinnista**	Reagointi. Havaintojen kertominen. Havaintojen kirjaaminen. Seuranta.
Valppaus ja vankituntemus / asiakastuntemus	Avoin asenne tehdä huomioita.
Puheeksiotto	Avoin ja suora kysyminen.
Tiedonkulku ja yhteistyö eri työtekijöiden kesken	Havaintojen kertominen ja kysyminen matalalla kynnyksellä puolin ja toisin salassapitomääräysten sallimissa rajoissa.

ITSEMURHAN RISKITEKIJÄT

Itsemurhaan johtavassa kehityksessä on usein kyse kasautuvista, suhteellisen pitkäaikaisista ongelmista ja riskitekijöiden yhteisvaikutuksesta. Yhdellekään itsemurhalle ei voida osoittaa vain yhtä ainoaa syytä. Varhainen puuttuminen on keskeinen tekijä ehkäisemään itsetuhokäyttäytymisen riskitekijöiden (taulukko 2) kasautumista ylitsepääsemättömiksi.

Itsemurhavaaran arvioimiseksi tulee selvittää:

- ***taustatiedot yleisistä riskitekijöistä,***
- ***ajankohtaiset stressitekijät,***
- ***mahdollinen masennus,***
- ***alkoholiongelma sekä***
- ***varsinainen itsemurhavaara.***

Vahvin yksittäinen itsemurhaa ennustava riskitekijä on aikaisempi itsemurhayritys ja sen vakavuus. Itsemurhariski on korkeimmillaan heti yrityksen jälkeen ja ensimmäisen kuukauden sisällä yrityksestä. Taustalla saattaa olla menetyksiä tai muita epäsuotuisia tapahtumia. Niin ikään vankilan yliasutus voi johtaa itsemurhariskin kohoamiseen. Itsemurhalla on leviämisefekti – yhden vangin tekemä itsemurha voi johtaa muiden vankien itsemurhavaaran lisääntymiseen.

Kun arvioidaan rikosseuraamusasiakkaan kokonaisriskiä, niin yksittäisen riskitekijän olemassaolon tai puuttumisen avulla ei voida vielä tunnistaa tai sulkea pois itsemurhavaaraa. Riskitekijöiden tunteminen kuitenkin helpottaa kokonaisarvion tekemistä. Itsemurhavaara on sitä suurempi mitä useampia riskitekijöitä toteutuu samanaikaisesti.

Jos vanki on tehnyt itsemurhasuunnitelman ja valmisteluja (hankkinut välineitä tai kerännyt lääkkeitä) suunnitelman toteuttamiseksi, eikä pysty olemaan vahingoittamatta itseään, on aina tarve psykiatriselle sairaalahoidolle. Keskustelussa on hyvä viestittää toivoa siitä, että tilannetta voidaan hoitokeinoin lievittää. Työntekijän on tärkeää kirjata havaitsemansa riskitekijät.

Taulukko 2. Itsemurhavaaran riskitekijöiden arviointi

YLEISET ITSEMURHAVAARAN RISKITEKIJÄT	VANKEUTEEN LIITTYVÄT ITSEMURHAVAARAN LISÄRISKIT
Toivoton mieliala Näköalattomuus. Toivottomuus. Itsensä tunteminen merkityksettömäksi ja taakaksi.	**Henkirikos** Mitä läheisempi tunnesuhde, sitä suurempi itsemurhariski
Kriisi tai elämäntilanteen muutos ja siihen liittyvä impulsiivisuus Kokemus umpikujassa olemisesta. Kielteiset elämäntapahtumat. Toistuvat pettymykset. Erokriisi.	**Tutkintavankeus ja vankeuden alku-vaihe**
Masentuneisuus Ahdistuneisuus. Vaikea unettomuus tai nukkuu liikaa. Paniikkikohtaukset. Kiinnostuksen menettäminen aiemmin merkityksellisiin ja tärkeisiin asioihin	**Pelkääjä** Omasta pyynnöstä erillään asuva
Halu kuolla	**Vapautuminen**
Psykoottisuus Esim. kehottavat ja syyttävät harhat.	**Havaittu ”outo käytös”**
Yksinäisyys, vetäytyminen omiin oloihinsa	**Tuomion suorittaminen eristys-osastolla**
Somaattinen sairaus tai sietämätön kipu	**Pitkän tuomion saaminen**
Päihdeongelma	**Vankilassa tapahtuneen itsemurhan leviämisefekti**
Aiempi itsemurhayritys	**Mahdollisuus toteuttaa itsemurha,** esim. hirttäytyä
Voinnin tai olemisen yllättävä muutos Paraneminen. Helpottuneisuus. Rauhallisuus ilman syytä.	
Läheisen/lähipiirin tekemä itsemurha	
Tekotavan suunnittelu ja välineiden saatavuus Valmistelujen tekeminen.	
Kevät-kesä vuodenaikana	

TYÖNTEKIJÄN TOIMINTA JA TIEDONKULKU

Rikosseuraamusasiakkaalta tulee kysyä suoraan mielialasta, toivottomuuden tunteista, kuolemanajatuksista ja -toiveista sekä itsemurha-aikeista (taulukko 3). Itsemurhaprosessin etenemisen kannalta on tärkeää, kuinka voimakas tai ristiriitainen on rikosseuraamusasiakkaan halu kuolla ja kuinka vallitsevia toivottomuuden tunteet ovat. Lisäksi tulee kartoittaa itsemurha-ajatusten kesto ja kuinka usein niitä esiintyy sekä kyky hallita itsemurha-ajatuksia. Myös työhön sijoittelun näkökulmasta tulee huomioida itsetuhoisuuden riski ja käytettävissä olevien itsemurhavälineiden saatavuus.

Taulukko 3. Itsemurha-aikeiden kartoittaminen

1) Kuoleman ajatukset Kartoita psyykkinen tila ja avun tarve: toivottomuuden, ahdistuksen, arvottomuuden ja keinottomuuden tunteet.	Kuinka voit? Oletko masentunut? Oletko epätoivoinen? Kuinka huolissasi olet itse omasta voinnistasi, jos arvioit sitä asteikolla 1-10?
2) Kuoleman toive Kartoita itsemurha-ajatuksen ja siihen liittyvän helpotuksen tunteen tai kuoleman toiveen välinen ero.	Oletko toivonut, että olisit kuollut? Oletko tuntenut, että elämä ei ole elämisen arvoista?
3) Itsemurha-ajatukset Kysy ja keskustele avoimesti ajatuksista vahingoittaa itseään tai itsemurha-ajatuksista.	Oletko ajatellut vahingoittaa itseäsi?
4) Itsemurha-aikomus Kysy itsemurhasuunnitelmasta tai -menetelmästä, jolla kartoitat itsemurhayrityksen vakavuusastetta.	Oletko ajatellut viime päivinä tekeväsi itsemurhan? Oletko ajatellut kuinka tekisit sen?
5) Itsemurhayritys Kysy mahdollisista aikaisemmista itsemurhayrityksistä – milloin ja miten ollut itsensä vahingoittamista.	Oletko aikaisemmin yrittänyt tehdä itsemurhan?

Erityisesti tutkintavankien kohdalla on todettu kohonnut itsemurhariski, jota lisää epävarmuus tulevaisuudesta ja mahdollisesta rangaistuksen pituudesta. Vankiin liittyvät tiedot tulee ottaa vakavasti ja puhuttaa vankia myös normaalien vastaanottorutiinien lisäksi. Mikäli vangin terveydentilasta on tullut tietoa jo ennen vangin saapumista vankilaan, niin asiasta tulee tiedottaa terveydenhuollon henkilöstöä

viimeistään vangin tultua vankilaan. Itsemurhariskin omaava vanki on syytä sijoittaa toisen vangin kanssa samaan matkaselliin, mikäli itsemurhariskiä pienentäviä vankilaan tulotoimenpiteitä ei ole mahdollista tehdä välittömästi. Valvontahenkilökunta on avainasemassa vangin tilan havainnoinnissa ja voi antaa lisäinformaatiota terveydenhuoltohenkilökunnalle.

Vangin ilmaistessa selkeitä itsemurha-aikeita tai asian edetessä jo itsensä vahingoittamisen asteelle, on vanki syytä sijoittaa kameravalvottuun eristysselliin odottamaan terveydenhuollon arviointia ja tarvittaessa ambulanssin tuloa. Kaikki mahdolliset tekovälineet eliminoidaan pois. Välittömät ensiaputoimenpiteet antaa valvontahenkilökunta, mikäli terveydenhuoltohenkilökunta ei ole paikanpäällä antamassa ensiaputoimenpiteitä.

Vangin siirtyessä varsinaiselle asunto-osastolle on osaston henkilökuntaa tiedotettava mahdollisesta itsemurhariskistä. Näin osaston henkilökunta voi keskittää enemmän valvontaa vankiin, jolla on kohonnut itsemurhariski. Valvonta voi tarkoittaa enemmän yleistä keskustelua vangin kanssa, jotta vangin mielialasta saadaan päivittäin paremmin tietoa.

Riskialttiiden vankien kanssa keskustellaan päivittäin ja heidän tilannettaan seurataan intensiivisesti. Tarvittaessa vanki ohjataan ammattiauttajan vastaanotolle ja lääkärin lähetteellä vanki toimitetaan psykiatriseen sairaalahoitoon. Pinnallisesti melko karu hoitosuhde on rikosseuraamusasiakkaalle usein helpompi kestää kuin korostuneen myötätuntoinen. Empatia on ikään kuin salakuljetettava sen suoran ilmaisemisen sijaan.

Vankien itsemurhien ehkäisyn kannalta oleellista on erityisesti terveydenhuollon, valvonnan ja ohjauksen sekä erityishenkilöstön välisen tiedonkulun varmistaminen. Työntekijöiden tulee kirjata tapahtumat mahdollisimman tarkasti asiakastietojärjestelmään tai sairauskertomukseen. Kun itsemurhavaaraksi luokiteltava tilanne on ohitse, niin asiakirjat tulee päivittää viipymättä ajantasaisiksi. Kirjaaminen on tärkeää myös ammattihenkilöstön oman oikeusturvan kannalta.

Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikkö ja vankilan henkilökunta tekevät yhteistyötä vangin terveydentilan seurannassa, ohjauksessa hoitoon ja hoidon toteuttamisessa (taulukko 4).

Taulukko 4. Työntekijän toiminta, vastuunjako ja tiedonkulku itse

	Vankilaan tuloa edeltävä tilanne	Saapuminen vankilaan	1-2 ensimmäistä viikkoa/ riskiryhmään kuuluvat
Sairaanhoitajat	Huomioi ennakkotieto ■ vankiloilta ■ arviointikeskukselta ■ terveyskeskukselta tai muulta laitokselta ■ poliisilta.	Tulohaastattelu ■ kysy itsemurha-ajatuksista ja aikaisemmista yrityksistä ■ tarvittaessa informoi osaston vartijoita ja varaa aika lääkärille tai psykologille.	Tulohaastattelu 1-3 vrk:n sisällä saapumisesta ■ informoi osaston vartijoita intensiivisemmin hoidon tarpeesta.
Vartijat, ohjaajat, työnjohtajat	Huomioi ennakkotieto ■ rikosseuraamusesimieheltä ■ sairaanhoitajilta ■ vankilan johdolta ■ poliisilta ■ vankikuljetukselta.	Anna tulo-opas ja opasta saapujalle toimintatavat yhteydenotoissa virkailijoihin. Arvioi saapujan vointi Itsemurhariskiarviointilomaketta käyttäen ja ota tarvittaessa yhteys sairaanhoitajaan. Perehdytä saapuja asunto-osastolle.	Seuraa ja havainnoi mielialaa ja käyttäytymistä. Raportoi poikkeavasta käyttäytymisestä sairaanhoitajalle.
Erityistyöntekijät	Huomioi ennakkotieto ■ rikosseuraamusesimieheltä ■ sairaanhoitajilta ■ vankilan johdolta ■ muilta viranomaisilta	Tulohaastattelu/ ensikontakti saapujaan ■ asiointitarpeiden kartoitus ■ tuloa edeltävän tilanteen riskitekijöiden kartoitus (esim. perheen kriisit, toistuvat pettymykset, rikoksen laatu).	Riskiryhmään kuuluvan elämäntilanteen, ihmissuhdekriisien ja mahdollisten tuloa edeltävien pettymysten arviointi
Rikosseuraamusesimiehet (rse)	Huomioi ennakkotieto ■ arviointikeskukselta ■ poliisilta ■ muilta viranomaisilta. Varmista, että työvuorossa on riittävä ensiapuvalmius.	Huolehdi valvonnan tulohaastattelusta ja/ tai asunto-osastolle sijoittamisesta. Varmista tiedonkulku ammattiryhmien välillä	Seuraa vangin käyttäytymistä. Varmista tiedonkulku ammattiryhmien välillä.
Vankilan johto	Organisoi toiminnat ja huomioi vankilan rakenteelliset tekijät niin, että itsemurhariskiä voidaan vähentää.		

Taulukko 4 on laadittu vankilassa kohdattavien tilanteiden näkökulmasta. Yhdyskuntaseuraamustoimistossa/tukipartiossa voidaan taulukon ohjeita käyttää niiden toimintaan soveltuvalla tavalla.

emurhien ehkäisemiseksi

Asuminen osastolla Vapaa-aika	Työssäkäynti	Tarkkailuselliin asuttaminen	Varomerkkeihin reagointi/ itsemurhavaara
Anna ohjeet virka-ajan ulkopuoliseen hoitoon ja lääkitykseen liittyvissä asioissa. Ylimääräisten (jemmattujen) lääkelöydösten yhteydessä tarkasta löydettyjen lääkkeiden käyttötarkoitus.	Arvioi työ- ja toimintakyky. Seuraa sairauspoissaolojen syitä ja määrää vapautuksen osallistumisvelvollisuudesta. Tee työhöntulotarkastus aina ennen työhön sijoittamista.	Tutki vangin terveydentila ja seuraa vointia päivittäin. Arvioi muun henkilökunnan raportoimia tietoja vangin voinnista. Raportoi tarvittaessa tilanteesta lääkärille.	Anna toimintaohjeet vartijoille tarvittaessa tarkkailuun sijoittamisesta. Raportoi tilanteesta lääkärille. Seuraa vangin vointia päivittäin.
Seuraa ja havainnoi mahdollisia muutoksia vangin käyttäytymisessä ja puheessa. Seuraa vangin yleistä vointia. Tarjoa vangille tarvittaessa mahdollisuus kertoa voinnistaan. Kerro havainnoista toiselle vartijalle/sairaanhoitajalle/erityistyöntekijälle.	Seuraa mahdollisuuksien mukaan työssä selviytymistä ja kerro havainnoista toiselle vartijalle/sairaanhoitajalle/erityistyöntekijälle.	Tarkasta, että vangilla ei ole hallussaan välineitä, joilla on mahdollista vahingoittaa itseä. Seuraa vangin vointia käymällä sellissä tai valvontakamerasta, arvioi vointia, tarvittaessa toisen vartijan kanssa. Raportoi havainnoista sairaanhoitajalle.	Raportoi havainnoista sairaanhoitajalle tai jos sairaanhoitaja ei ole paikalla, kysy toimintaohjeet Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksiköstä.
	Seuraa työssä selviytymistä. Kerro tarvittaessa havainnoista sairaanhoitajalle.		Kerro havainnoista sairaanhoitajalle ja osaston esimiehelle tai turvallisuudesta vastaavalle apulaisjohtajalle, jotka ohjeistavat osaston vartijat.
Seuraa vangin käyttäytymistä. Varmista tiedonkulku ammattiryhmien välillä.	Seuraa vangin käyttäytymistä. Varmista tiedonkulku ammattiryhmien välillä.	Huolehdi tarkkailun täytäntöönpanon asianmukaisuudesta. Varmista tiedonkulku ammattiryhmien välillä.	Tarvittaessa huolehdi kuljetuksen järjestämisestä esim. terveyskeskukseen tai sairaalaan.
			Päätä tarvittaessa kuljetuksesta esim. terveyskeskukseen tai sairaalaan.

VANKILASTA VAPAUTUMINEN

Vapautumisvaiheessa vapautuvan vangin itsemurhavaaran akuutit riskitekijät arvioidaan uudelleen. Riskin ilmetessä vapautuva vanki tulee ohjata terveydenhuoltohenkilöstön tarkempaan arvioon. Vapauttamissuunnitelmaan kirjattujen tietojen tulisi sisältää vangin luvalla myös akuuttiin itsemurhariskiin liittyvät tiedot.

Vapautumisen valmistelun yhteydessä vankilat tekevät yhteistyötä yhdyskuntaseuraamustoimistojen sekä ulkopuolisten yhteistyötahojen kanssa. Yhteistyössä on tärkeää, että tiedot tuomion aikaisesta käyttäytymisestä itsemurhariskiin liittyen välittyvät myös yhteistyötahoille. Tietojen luovuttaminen Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolisille yhteistyötahoille edellyttää vangin suostumusta. Suostumus tulee kirjata vangin asiakirjoihin. Vankilassa aloitettujen hoito- ja kuntoutusjatkumoiden tulisi jatkua saumattomasti siviilissä olevien yhteistyötahojen kanssa. Mikäli vanki vapautuu valvotun koevapauden kautta, niin kaikki edellä mainitut seikat sisällytetään jo valvotun koevapauden toimenpanosuunnitelmaan.

Kun yhdyskuntaseuraamustyöntekijä tai tukipartio tapaa rikosseuraamusasiakkaan ensi kertaa, tulee työntekijän kuunnella tämän puheessa ilmeneviä mahdollisia merkkejä kohonneesta itsemurhavaarasta. Mikäli epäily itsemurhavaarasta syntyy, tulee työntekijän kysyä itsemurha-ajatuksista suoraan, jotta asiakkaalle voidaan järjestää hänen tarvitsemansa tuki ja apu.

Vapautumisvaiheessa korostuu yhteistyö vastaanottavan kunnan palvelujärjestelmän kanssa jatkohoidon suunnittelemiseksi. Tuen ja ohjauksen suhteen merkille pantavaa on se, mitä tuki kunkin rikosseuraamusasiakkaan kohdalla konkreettisesti tarkoittaa. Tärkeää on myös huomioida rikosseuraamusasiakkaan kyky ottaa tukea vastaan ja olla vuorovaikutuksessa. Lisäksi huomiota tulee kiinnittää hänen luonnolliseen toimintaympäristöönsä itsemurhavaaraan liittyvien tekijöiden osalta. Asianmukaisen mielenterveyshäiriöiden hoidon tarjoaminen on todennäköisesti tehokkain keino rikosseuraamusasiakkaiden itsemurhien vähentämiseksi.

HOIDONTARPEEN ARVIOINTI

Vangilla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Häntä on kohdeltava siten, että hänen yksityisyyttään kunnioitetaan eikä hänen ihmisarvoaan ja vakaumustaan loukata. Hoidon tarpeen arvioi terveydenhuollon henkilöstö. Vartijan tulee kuitenkin havainnoida vangin tilaa niin, että hän voi tiedottaessaan terveydenhuoltoon vangin tilasta kertoa niitä seikkoja, joita terveydenhuollon ammattihenkilö tarvitsee hoidon tarvetta ja kiireellisyyttä arvioidessaan. Sairauden diagnoosia vangin ei tarvitse ilmoittaa muulle kuin terveydenhuollon ammattilaisille. Silloin kun vankilan omaa terveydenhuoltohenkilöstöä ei ole saatavilla, joutuu valvontahenkilöstö tekemään arvioita ja päätelmiä vangin terveydentilasta. Taulukkoon 5 on koottu toimintaohjeita itsetuhoisen vangin kohtaamiseen.

Hoidon tarpeen arvioinnissa selvitetään syy, sairauden oireet ja niiden vaikeusaste sekä kiireellisyys.

Hoidon tarpeen arviointi voidaan tehdä tarvittaessa myös puhelimitse.

Hoidon tarpeen selvittämiseen virka-ajalla, kun paikalla ei ole terveydenhuoltohenkilökuntaa, voi työntekijä ottaa yhteyden joko toiseen rikosseuraamusalueen poliklinikkaan, vankisairaalaan tai Psykiatriseen vankilasairaalaan. Akuutissa tilanteessa käytettävissä ovat myös paikalliset terveydenhuoltoyksiköt ja päivystyspoliklinikat.

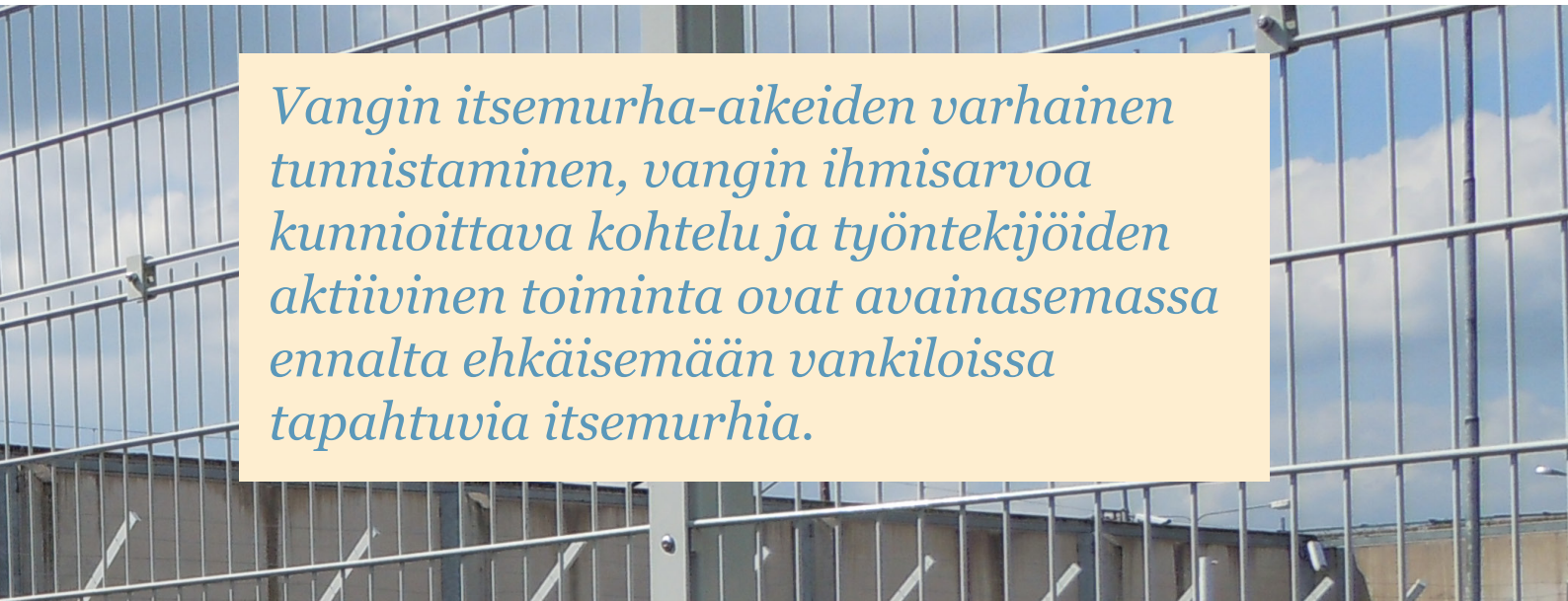

Vangin itsemurha-aikeiden varhainen tunnistaminen, vangin ihmisarvoa kunnioittava kohtelu ja työntekijöiden aktiivinen toiminta ovat avainasemassa ennalta ehkäisemään vankiloissa tapahtuvia itsemurhia.

Taulukko 5. Itsetuhoinen vanki – toiminta käytännön tilanteissa

Vangin käyttäytyminen	Toimenpiteet 1	Toimenpiteet 2	Toimenpiteiden kiireellisyys	Muuta huomattavaa
1. Taustatietoja koskevan riskitekijän huomioonottaminen				
Tieto aikaisemmasta itsetuhoisuudesta	→ tee havaintoja käyttäytymisestä huomaamattomasti	→ raportoi itsetuhoisuuteen viittaavat havaintosi eteenpäin ■ terveydenhuoltoon ■ turvallisuudesta vastaavalle esimiehelle ■ psykologille	Jokapäiväistä toimintaa, seurantaa	Aikaisempi itsetuhoinen käyttäytyminen lisää itsetuhoisuuden riskiä
2. Itsetuhoinen käyttäytyminen tai sen yritys				
Ajankohtainen tai äskettäinen itsetuhoinen käyttäytyminen nykyisessä laitoksessa tai ennen saapumista	→ tehostettu valvonta ja tarkkailu → tieto ■ terv.huollolle ■ psykologille tai muulle vangin kanssa työskennelleelle erityistyöntekijälle	→ akuutin tilanteen jälkeen havaintojen teko jatkuu → hoidollinen prosessi, lääkärin konsultoinnin mukainen hoito	Jokapäiväistä toimintaa, seurantaa tai kiireellisenä tapauksesta riippuen	→ jos henkilö ei sitoudu hoitoon ja/tai itsetuhoinen käyttäytyminen jatkuu, on kyse kohonneesta riskistä
3. Itsetuhoisen henkilön vetäytyminen omaan maailmaansa ja itsemurhasuunnitelmat				
Äskettäin itsetuhoisesti käyttäytyneeseen henkilöön ei saada kontaktia ja hän torjuu tarjotun avun	→ havaintojen raportointi ■ terv.huollolle ■ psykologille → yhteys terveydenhuoltoon → lääkäriin	→ tahdosta riippumaton psykiatrinen sairaalahoito (M1)	Erittäin kiireellinen	Kyvyttömyys ottaa apua vastaan on nopeasti kohonneen riskin merkki
4. Toteutunut itsetuhoisuus				
Toteutunut itsemurha tai läheltä piti -tilanteeseen johtanut itsemurhayritys	→ ota yhteys ■ hälytyskeskukseen ja päivystäjään ■ alueen päivystävään virkamieheen ■ vankilan johtajaan ■ turvallisuudesta vastaavaan esimieheen	→ Johdon tehtävänä on järjestää kriisipalaveri, kks ja/tai terveydenhuolto avustaa tarvittaessa → Johto huolehtii tiedottamisesta koko henkilökunnalle → Johto tekee kuolemaan johtaneesta tapauksesta ilmoituksen Rikosseuraamuslaitokseen	Tapausneuvottelu ja kriisipalaveri: Ensisijainen (pääsääntö kolmen vuorokauden kuluessa) Tiedottaminen: yleensä osana tavanomaista toimintaa, mutta jos tapauskohtaisia erityispiirteitä, huomioidaan ensisijaisena	Tapausneuvottelu käydään aina poikkeuksellisten tilanteiden jälkeen. Kriisipalaverilla ja tiedottamisella hoidetaan yhteisön reaktioita, jotka ovat usein traumaattisia Itsemurhayrityksestä selviytynyt vanki: jatka kohdasta 2.

HUOM! Virka-ajan ulkopuolella aina ensisijaisesti yhteys päivystävään rikosseuraamusesimieheen.

Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksiköstä on mahdollisuus saada konsultointiapua itsemurhavaarassa olevasta vangista ympärivuorokautisesti. Kaikilla Rikosseuraamuslaitoksen poliklinikoilla on velvollisuus olla käytettävissä arvioitaessa vangin hoidon tai kiireellisen hoidon tarvetta virka-aikaan, silloin kun yhteyden ottavassa laitoksessa ei ole paikalla omaa terveydenhuoltohenkilökuntaa. Virka-ajan ulkopuolella valvontahenkilökunta voi suojata itsemurhaa yrittävää vankia sijoittamalla hänet tarkkailuun.

Vangille voidaan antaa joissakin tilanteissa mahdollisuus kertoa puhelimessa oireistaan suoraan terveydenhuollon ammattihenkilölle. Terveydenhuollon ammattihenkilö ei voi kertoa vangin terveydentilaa koskevia tietoja valvontahenkilöstölle ilman vangin kirjallista lupaa. Lain sallimissa puitteissa valvontahenkilöstölle tulee näissäkin tapauksissa antaa arvio vangin hoidon tarpeesta tai muista tarvittavista toimenpiteistä, mutta ei sellaisia tietoja, joista ilmenee sairauden laatu taikka muu terveydentilan tai hoidon yksityiskohta.[1]

Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan tulee seurata vankien yleiskuntoa ja terveydentilaa vankilaan saapumisen yhteydessä ja täytäntöönpanon aikana. Tarvittaessa tulee ryhtyä viipymättä toimenpiteisiin vangin saamiseksi asianmukaiseen tutkimukseen ja hoitoon joko rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoon tai kiireellisessä tapauksessa vankilan ulkopuolelle. Taulukossa 6 on kuvattu vangin hoitoon toimittaminen.

Vangin itsemurhayritys tai toteutunut itsemurha voi olla henkilökunnalle traumaattinen ja vaikeasti käsiteltävä kokemus. Traumaattisten tapahtumien jälkeen on henkilökunnan työkyvyn turvaamiseksi järjestettävä työpaikalla mahdollisuus käsitellä tapahtuman herättämiä tunteita ja reaktioita vapaaehtoiselta pohjalta. Mikäli vanki joutuu näkemään toisen vangin tekemän itsemurhan, hänelle tulee järjestää mahdollisuus käsitellä tapahtumaa terveydenhuoltohenkilöstön tai muun ammattiauttajan kanssa. Lopullinen valinta käsitellä asiaa on aina vangilla itsellään. Tällaisissa tilanteissa henkilöstön tulee olla valppaana havainnoimaan mahdollista itsemurhan aiheuttamaa leviämisefektiä muihin vankeihin.

1 Oikeusministeriö on luonnoksessaan (11.6.2014) henkilötietojen käsittelyä Rikosseuraamuslaitoksessa koskevan hallituksen esityksen yksityiskohtaisiksi perusteluiksi ja lakiesitykseksi ehdottanut, että terveydenhuollolla olisi mahdollisuus luovuttaa ilman vangin suostumusta vankilan johtajalle tai hänen määräämälleen potilasrekisterissä olevia vangin itsemurhariskiä koskevia tietoja, jotka ovat välttämättömiä vangin hengen ja terveyden suojelemiseksi.

Taulukko 6. Vangin hoitoon toimittaminen

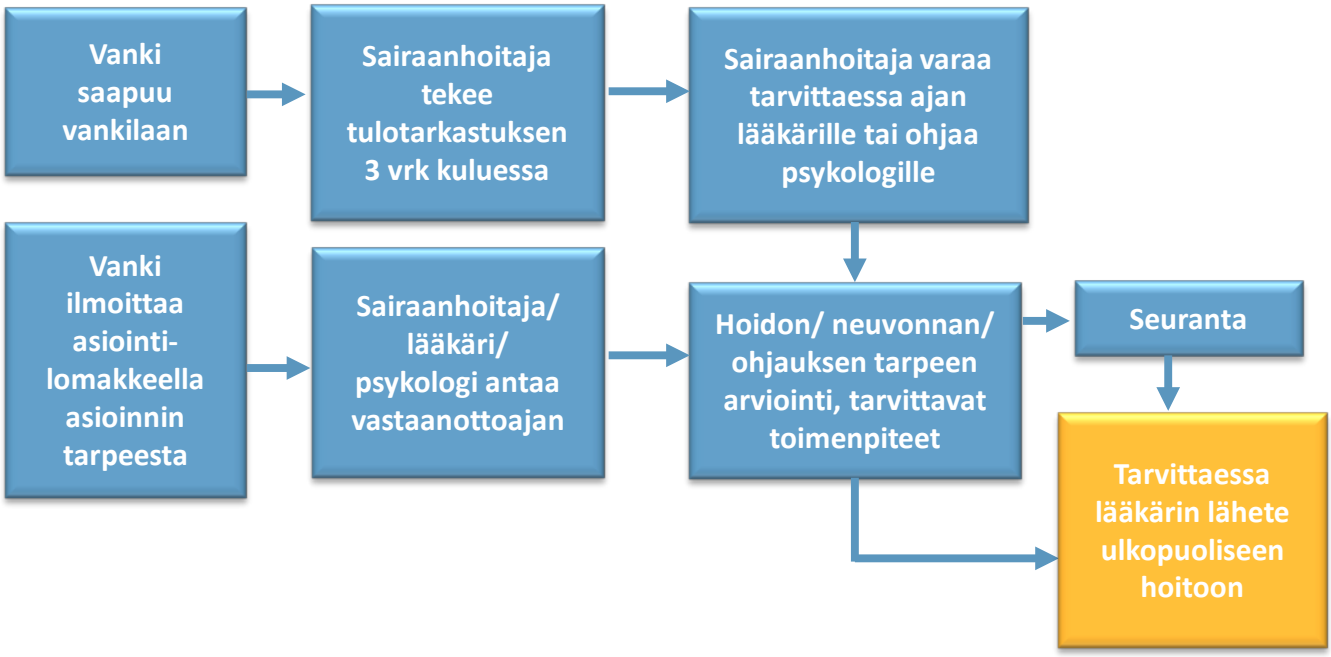

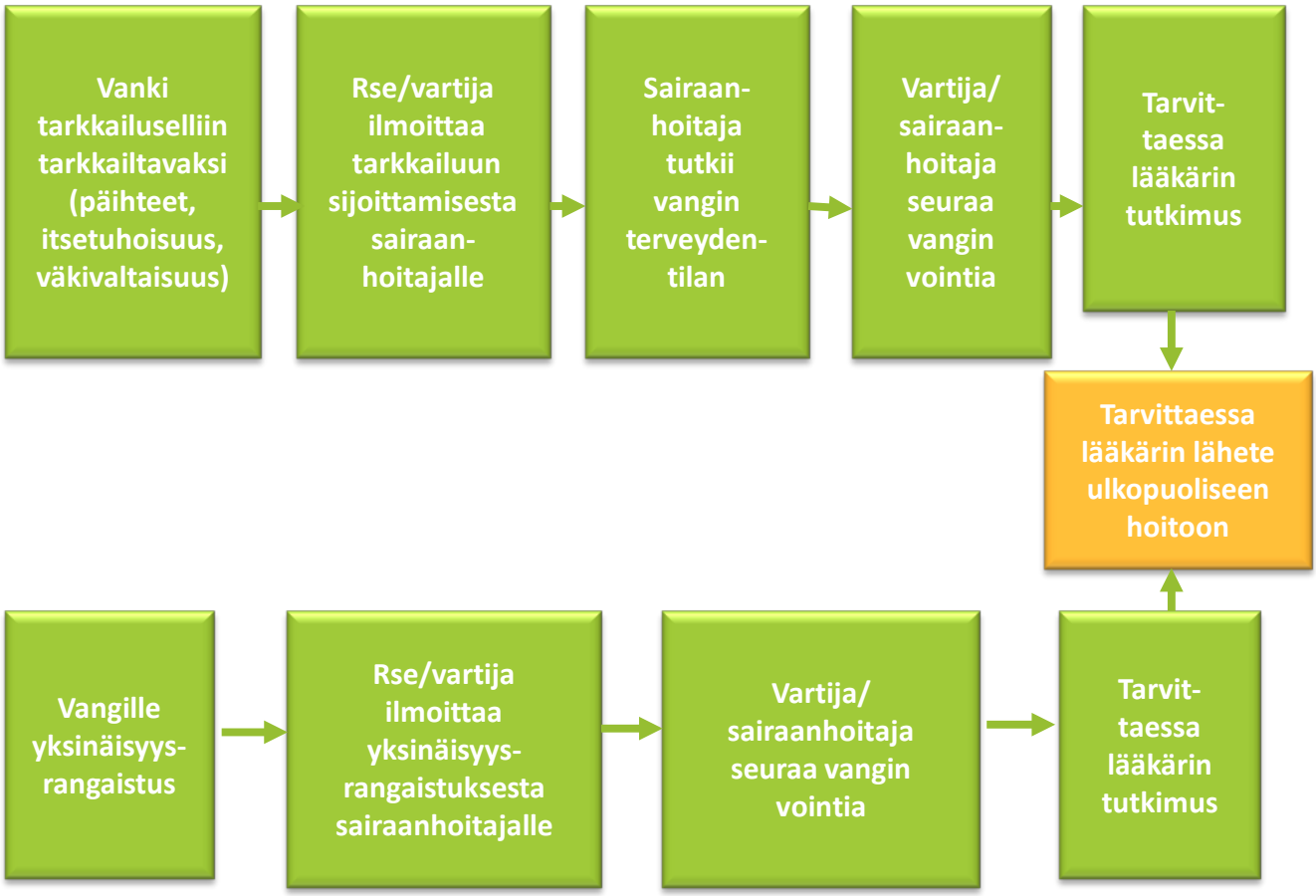

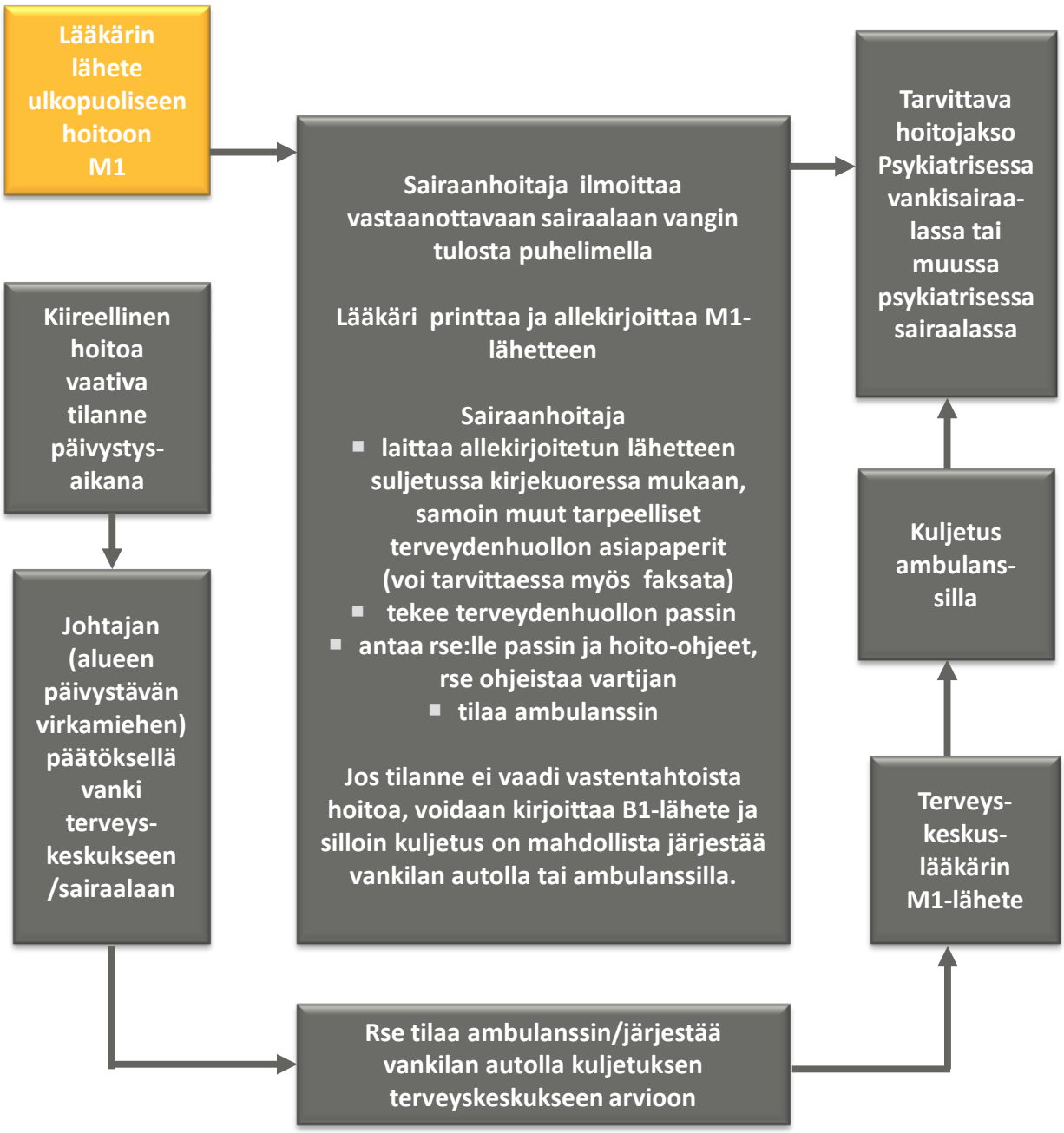
Lääkärin lähete ulkopuoliseen hoitoon M1
Kiireellinen hoitoa vaativa tilanne päivystys-aikana
Johtajan (alueen päivystävän virkamiehen) päätöksellä vanki terveys-keskukseen /sairaalaan
Sairaanhoitaja ilmoittaa vastaanottavaan sairaalaan vangin tulosta puhelimella
Lääkäri printtaa ja allekirjoittaa M1-lähetteen
Sairaanhoitaja
laittaa allekirjoitetun lähetteen suljetussa kirjekuoressa mukaan, samoin muut tarpeelliset terveydenhuollon asiapaperit (voi tarvittaessa myös faksata)
tekee terveydenhuollon passin
antaa rse:lle passin ja hoito-ohjeet, rse ohjeistaa vartijan
tilaa ambulanssin
Jos tilanne ei vaadi vastentahtoista hoitoa, voidaan kirjoittaa B1-lähete ja silloin kuljetus on mahdollista järjestää vankilan autolla tai ambulanssilla.
Rse tilaa ambulanssin/järjestää vankilan autolla kuljetuksen terveyskeskukseen arvioon
Terveys-keskus-lääkärin M1-lähete
Kuljetus ambulans-silla
Tarvittava hoitojakso Psykiatrisessa vankisairaa-lassa tai muussa psykiatrisessa sairaalassa

TIIVISTELMÄ

Jokaisessa vankilassa tulee olla päivitetyt ohjeet itsemurha- ja ensiaputilanteiden hoitamiseksi paikallisine yhteystietoineen. Alla on koottu yhteenveto toimenpiteistä koskien rikosseuraamusasiakkaiden itsemurhien ehkäisyä ja kiireellisen hoidon tarpeen arviointia sekä ensiapu- ja palontorjuntavalmiuden kohottamista.

- **Suhtaudu vakavasti itsemurhariskiin**
- **Tunnista riskitekijät ja niiden kasautuminen**
- **Kysy itsemurha-ajatuksista asiallisesti ja suoraan**
- **Käytä itsemurhavaaran arvioinnin apuna arviointilomakkeita**
- **Kiinnitä huomiota eri henkilöstöryhmien vangista kertomiin tai kirjaamiin ristiriitaisiin ja normaalista poikkeaviin havaintoihin**
- **Kohdenna toimet itsemurhavaarassa olevien varhaiseen puuttumiseen**
- **Varmista akuuttitilanteessa, että rikosseuraamusasiakas ei jää yksin**
- **Luo keskusteluyhteys, ota puheeksi ja kuuntele**
- **Tiedota rikosseuraamusasiakkaan tilanteesta muuta henkilöstöä vaitiolovelvollisuuden sallimissa rajoissa ja toimi yhteistyössä**
- **Tarjoa välitöntä ammattiapua tilanteen selvittämiseksi**
- **Tehosta riskiryhmään kuuluvien vankien valvontaa ja seurantaa iltaisin ja öisin sekä raportoi muutoksista**
- **Vähennä mahdollisuuksien mukaan itsemurhan tekemistä edesauttavia rakenteita vankilassa (esim. sellisuihkujen pidikkeet)**
- **Kiinnitä huomiota vankien asuintilojen tarkastamisen yhteydessä itsen vahingoittamiseen soveltuvaan välineistöön, luvattomiin lääkeaineisiin sekä palokuormaan**
- **Perehdy kirjalliseen toimintaohjeeseen vankien kiireellisen hoidon järjestämisestä**
- **Raportoi poikkeavasta käyttäytymisestä terveydenhuollolle**
- **Ota yhteyttä kiireellisessä tilanteessa oman vankilasi poliklinikkaan ja virka-ajan ulkopuolella Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikköön**
- **Tilaa hätätapauksessa ambulanssi**
- **Ylläpidä ensiapu- sekä palontorjunta- ja pelastustaitoasi osallistumalla vankilassa järjestettäviin koulutustilaisuuksiin**
- **Tue rikosseuraamusasiakkaan elämänhallintaa ja selviytymistä vastoinkäymisistä**
- **Kouluttaudu ja päivitä tietämystäsi itsemurhaan liittyvissä kysymyksissä**
- **Perehdy yksikkösi yksityiskohtaisempiin ensiapu-, itsemurha- ja palontorjuntaohjeisiin, joista löytyvät myös tarvittavat yhteystiedot.**